

Zpracování rešerší online - cesta od "reálného socialismu" do současnosti

Ing. Jaroslav Horký, Ing. Bohumil Boček,
Medistyl Praha

1. Úvod

Tento příspěvek vychází z dřívějších zkušeností autorů z praxe oborového informačního střediska v odvětví chemie a odvětvového informačního střediska pro chemii a chemický průmysl, jež bylo pověřené zpracováním rešerší ze zahraničních databázových center prostřednictvím tzv. SAVI pro organizace v resortu průmyslu na straně jedné a ze současných zkušeností firmy Medistyl, jež se od konce roku 1991 zabývá informačními službami a od roku 1993 je zástupcem databázové sítě STN International na straně druhé. Nejedná se tedy o vyčerpávající rozbor využití všech dřívějších a současných možností, ale spíše o stručný pohled z hlediska uživatelů informací v průmyslové sféře a v oblasti chemie zvláště.

Srovnání situace v různých zemích střední a především východní Evropy potvrzuje, že Československo mělo štěstí na několik osvěcených lidí, kteří i v obtížných dobách normalizace udržovali krok s vývojem informačních služeb ve světě. Počátkem osmdesátých let byla zpřístupněna tzv. vnitrostátní terminálová síť, napojená na ÚVTEI-ÚTZ a krátce poté byl prostřednictvím téže organizace umožněn přístup do zahraničních databázových center s využitím prostředků, které byly pro jednotlivé rezorty centrálně přidělovány.

2. Online od Šumavy k Tatrám - včera, dnes (a zítra)

Je možné srovnávat objemy rešerší ze zahraničních databázových center před několika málo lety v Československu a dnes. Prostředky, přidělované dříve pro celý rezort průmyslu na celý jeden rok pro všechna zahraniční databázová centra dohromady se rovnají dnešnímu využití STN International přibližně za deset dní. Je pravdou, že na tomto využití se podílejí i organizace, které nespádají pod rezort průmyslu, ovšem na druhou stranu v tomto srovnání není zahrnuto současné využívání dalších světových databázových center. Přesný podíl průmyslových organizací na celkovém využití je obtížné přesně stanovit, neboť velký podíl na využití STN mají organizace, jež se zabývají informačními službami jako tzv. informační brokeři a původ konečných uživatelů z ročních statistik nelze stanovit. V následující tabulce je znázorněn podíl jednotlivých skupin uživatelů STN na celkovém objemu za rok 1994:

Uživatelé STN v roce 1994 (ČR+ SR):

Informační brokeři: 55%
Průmyslové podniky: 30%
Vysoké školy: 6%
Ostatní: 9%

Podle spektra uživatelů u firmy Medistyl lze odhadovat podíl průmyslových podniků ve výši cca 75% z celkového využití.

Z výše uvedených údajů vyplývá, že využití zahraničních databázových center v ČR a na Slovensku je asi třicetkrát vyšší, než tomu bylo koncem osmdesátých, resp. počátkem devadesátých let. Současně je však nutno uvést, že v tehdejší době bylo nakupováno několik bází dat na páskách do Československa, kde byly zpřístupňovány ve vnitrostátním online systému. Velká většina informačních požadavků byla tehdy pokrývána právě tímto způsobem. I z dnešního pohledu je možno

řící, že pro tuzemské zpřístupnění byly vybrány báze dat, které patří z celosvětového hlediska k nejvíce využívaným - Chemical Abstracts, World Patents Index, INSPEC, Excerpta Medica, Compendex a některé další.

Nákup uvedených databází a jejich zpřístupňování byly pokrývány především z centrálních prostředků. Ceny pro uživatele nebyly zpočátku žádné nebo jen symbolické a využívání bylo poměrně vysoké. V této době prošlo několik stovek lidí školeními na vnitrostátní systém GOLEM, příp. nastavbovými kursy na vybrané báze dat. Postupně ovšem ceny za využívání těchto "domácích"ází dat rostly a zvyšovala se účast uživatelů informací na celkových nákladech. Příkladem jsou báze dat World Patents Index a CA-Search.

WPI (ÚTZ) do roku 1990: CA-Search (ÚTZ) do roku 1990:

Doba připojení : 9,30 Kčs/min.	Doba připojení : 11,00 Kčs/min.
1 zobraz.dokument : 4,80 Kčs	1 zobraz.dokument : 9,30 Kčs
1 vytišt.dokument : 7,80 Kčs	1 vytišt.dokument : 10,30 Kčs
1 selekční termín : 0,60 Kčs	1 selekční termín : 7,10 Kčs

Po devalvaci v roce 1990 došlo ke zvýšení cen a objemy využití začaly klesat. U Ca-Search bylo zvýšení ceny o něco vyšší než u WPI.

WPI (ÚTZ) na konci roku 1990: CA-Search (ÚTZ) na konci roku 1990:

Doba připojení : 14,00 Kčs/min	Doba připojení : 15,80 Kčs/min.
1 zobraz. dokument : 6,40 Kčs	1 zobraz.dokument : 13,40 Kčs
1 vytišt. dokument : 10,50 Kčs	1 vytišt.dokument : 14,40 Kčs
1 selekční termín : 0,60 Kčs	1 selekční termín : 10,60 Kčs

V roce 1994 už však byly ceny vyšší podstatně.

WPI (NIS) začátkem roku 1994: CA-Search (NIS) začátkem roku 1994:

Doba připojení : 29,80 Kčs/min.	Doba připojení : 9,90 Kčs/min.
1 zobraz.dokument : 16,60 Kčs	1 zobraz.dokument : 22,90 Kčs
1 vytišt.dokument : 22,70 Kčs	1 vytišt.dokument : 22,90 Kčs
1 selekční termín : 1,80 Kčs	1 selekční termín : 28,50 Kčs

K uvedeným částkám je nutno připočítat ještě telekomunikační poplatky - za jednu korunu z Prahy, ale za meziměstské poplatky z jiných míst. Průměrná cena záznamu závisela na složitosti zadání (počtu selekčních termínů a době zpracování), ale především na počtu vytištěných záznamů. Reálná cena jednoho záznamu vycházela na 30-35 Kč.

Vzhledem k tomu, že využití zdaleka nedosahovalo částek, které by mohly pokrýt obnovení licence na nákup pásek, docházelo zcela pochopitelně k postupnému rušeníází dat ve vnitrostátním systému, např. aktualizace World Patents Index byla ukončena v roce 1991 - přestože i v dalších letech byla tato báze zpřístupňována. Ke zrušení nákupu CA-Search došlo v roce 1994.

Hlavním kladem tohoto období bylo, že několik set uživatelů, resp. informačních specialistů získalo praktické zkušenosti se zpracováním rešerší v režimu online, byť jen v omezeném výběru databází - ještě v roce 1992 bylo v ČSFR 55 aktivních uživatelských organizací báze dat WPI, z toho 34 v ní setrvalo více než jednu hodinu (rozuměj v součtu za celý rok) - celkový pobyt v databázi WPI za rok 1992 byl 171 hodin. V roce 1993 už bylo aktivních pouze 24 organizací, přičemž celkově pobýli ve WPI za celý rok jen 37 hodin.

Počátkem osmdesátých let získali uživatelé u nás též možnost přístupu k zahraničním databázovým centrům a ke stovkám zajímavých bází dat prostřednictvím čs.SAVI - ovšem v tomto případě bylo omezení v rozsahu a využití a velmi nízkých přidělených finančních prostředcích na tuto činnost, jak bylo zmíněno již výše.

Po roce 1989 padla omezení v přístupu k zahraničním databázovým centrům a jednotlivé uživatelské organizace získaly možnost samostatného zpracování rešerší z několika tisíců přístupných bází dat. Až do roku 1991 se však jednalo spíše o možnost teoretickou - podniky v té době většinou věděly jen velmi málo o své budoucnosti a informační útvary, příp. knihovny byla spíše rušeny, než že by se jejich aktivita rozšiřovala. Znatelné oživení zájmu o informace (včetně připravenosti platit za tyto služby) lze dokumentovat na využívání databázové sítě STN v České republice a na Slovensku od roku 1992.

STN vyšlo uživatelům v našich zemích vstříc svou cenovou politikou, kdy na vybrané báze dat, včetně Chemical Abstracts, poskytlo výrazné slevy. Cena rešerše z báze dat Chemical Abstracts v STN se stala prakticky srovnatelnou s cenou rešerše z CA-Search v Národním informačním středisku. Přestože se slevy v STN každým rokem snižují, celkové využívání jednoznačně roste, což svědčí o vzestupném trendu naší ekonomiky v posledních letech.

Ceníková cena Chemical Abstracts v STN se rok od roku příliš nemění. V současnosti je 50,00 DM za hodinu připojení, 1,06 DM za jeden bibliografický záznam (což je formát, srovnatelný s CA-Search), resp. 1,55 DM za každý abstrakt navíc + 1,83 za každý vyhledávací termín. V roce 1993 byla uplatňována na tyto ceny 80% sleva. V roce 1994 klesla tato sleva na 60% a v roce 1995 na 40%. Průměrný záznam v průměrné rešerši (tj. s jednoduchým zadáním a obsahující cca 40 záznamů) tak vychází na 30-35 Kč v bibliografickém tvaru, a to včetně telekomunikačních poplatků. Záznam včetně abstraktu již je dražší - cca 60-65 Kč, ale to je formát, který má výrazně větší vypovídací schopnost než záznam v dřívější CS-Search.

Ze statistik využití bází dat STN za rok 1994 vyplývá, že nejvíce využívanými bázemi dat jsou právě Chemical Abstracts (41% z celkového využití) a World Patents Index (17,2%). Na dalších místech jsou báze dat INPADOC (patenty - 5,6%), Beilstein (vlastnosti látek v organické chemii - 5,6%), Material Safety Data Sheets (bezpečnostní datové listy - 2,6%), CSCHEM, CSCORP (výrobci chemikálií - 2,3%) atd.

K největším výhodám rešerší ze zahraničních databázových center patří možnost kombinace různých bází dat v jedné rešerši. Např. pomocí STN Indexu v STN Intl. a obdobnými prostředky v dalších databázových centrech zjistíme četnost záznamů s určitou problematikou ve vybraných databázích a v dalším zpracování se zaměříme pouze na ty, které obsahují největší počet "zásahů", resp. které tematicky nejlépe odpovídají našim potřebám (v případě chemie např. báze vědeckotechnické, patentové, toxikologické, obchodně-ekonomické aj.). Duplikáty je možno odstranit.

S tím souvisí patrně největší přednost současného přístupu online do zahraničí, tj. schopnost zvládat velké soubory najednou. Vzpomeneme-li dnes již historické vystavování CA-Search v osmi oddělených souborech, resp. dělení WPI na soubory, kdy část byla k dispozici ve čtvrtek odpoledne a druhá v pondělí dopoledne (nedejbože aby byly zrovna velikonoce nebo první máj) a srovnáme-li tuto skutečnost s dnešními možnostmi, kdy lze nejen otevřít 24 hodin denně jakoukoli databázi, ale třeba i několik najednou, není o čem diskutovat.

Pokud srovnáváme současné a dřívější možnosti, nelze se omezovat jen na srovnávání celkových objemů. K velkým změnám dochází též v obsahové náplni databází.

Hlavní vymožeností Chemical Abstracts v STN Intl. je existence abstraktu, který v případě derivátu CS-Search chyběl. Tím se výrazně zvyšuje vypovídací schopnost jednotlivých záznamů, ale současně se zlepšují i vyhledávací možnosti. Určitou (např. úzce specializovanou tematiku) lze hledat přímo v

abstraktu, jednotlivá slova lze vázat těsně vedle sebe nebo ve větší vzdálenosti apod. Jaký výstupní formát nakonec použijeme (a za jaký poté zaplatíme) závisí na okamžité potřebě.

Rovněž další možnosti vyhledávání převyšují možnosti dřívějšího Golema (software v NIS) - kombinace výrazů v jedné větě, v jednom odstavci či poli, levo- i pravostranné rozšíření apod. To, co jsme si v Golemu přáli, to v zahraničních databázových centrech zpravidla je k dispozici.

V roce 1995 byla kromě CA zpřístupněna báze dat CAPlus, obsahující úplné informace (cover to cover) z 1300 významných světových chemických časopisů.

Také World Patents Index v STN je ve srovnání s WPI v ÚTZ, resp, v NIS výrazně rozšířen. Záznamy obsahují obrázky, které zvláště v případě patentů vydají za dlouhé povídání. Další vymožeností současného WPI je zařazení tzv. patentových rodin.

Mezi přednosti zahraničních databázových center patří dále velká operativnost a častá aktualizace - báze WPI např. v STN je aktualizována každý týden, báze CAPlus dokonce každý den. Existují i báze dat, které jsou aktualizovány několikrát denně...

3. Závěr

Uživatelé informací v Československu získali v osmdesátých letech řadu zkušeností se zpracováním rešerší online - v tzv. vnitrostátní terminálové síti i prostřednictvím čs.SAVI do zahraničních databázových center. První možnost byla omezená malým počtem databází (přestože vesměs velmi zajímavých), druhá byla omezená velmi malými devizovými prostředky, které byly na tuto činnost přidělovány centrálně. Získané zkušenosti lze zúročit v současnosti, kdy je přístup do zahraničních databázových center v zásadě neomezen. Právě v této skutečnosti vidíme zásadní přednost současné informační praxe, t.j. že každý uživatel se může ze svého pracoviště připojit k vybranému databázovému centru, pokud usoudí, že má takový počet dotazů, aby se mu tento postup vyplatil. Počet samostatně připojených organizací v ČR i na Slovensku se zvyšuje, avšak většina uživatelů využívá ke zpracování rešerší nadále specializovaných informačních institucí. Další předností je prakticky neomezená možnost kombinace databází v kterémkoli denním či nočním čase. A pokud se týká ceny, i v zahraničí lze zpracovat rešerše poměrně levně - závisí na rozsahu našich požadavků. Rostoucí počet uživatelů online služeb a rostoucí objemy prostředků, vkládaných našimi podniky do rešerší v posledních měsících svědčí jak o zlepšené ekonomické situaci v našich zemích, tak i o dobré kvalitě těchto služeb.